

Edward Olszewski

KPZR, ZSRR i stosunki polsko-radzieckie : najnowsze publikacje książkowe w Polsce

Rocznik Lubelski 20, 141-147

1977

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

stawowych, wciąż porządkujących faktografię, ale także pierwszych ujęć aspirujących ku syntezie. Próba tangencjalnego spojrzenia poprzez obszar Lubelszczyzny wykazuje proporcjonalny do rozmiaru problematyki badawczej stan jej rozpoznania i opisanie. Spory rozrzut form publikacji jest także potwierdzeniem emocjonalnego z nią związku wielu ludzi podejmujących pracę badawczą i pisarską. Bardzo korzystnym zjawiskiem jest utrzymująca się tendencja publikacji pamiętników i opracowań wspomnieniowych w zbiorach tekstów wybranych i w drukach zwartych. Owa „literatura faktu” wzbogaca wiedzę, odsłania motywacje działań, odtwarza losy wielu ludzi, cierpliwie rekonstruuje życie codzienne okupowanego kraju i walkę społeczeństwa. Wyraźnie też inspiruje pracę badawczą, rozszerza jej bazę źródłową, stwarza stan konfrontacji pomiędzy żywą pamięcią „pokolenia walczących” a piarstwem historycznym. W tej konfrontacji ulegają weryfikacji oceny, a na precyzji przybierają opisy faktów, wypełniając żywą treścią całą złożoną strukturę procesu dziejowego. Wątki internacjonalistyczne i patriotyczne splatają się w piarstwie o różnej proveniencji w jedną, wyjątkową atmosferę czasu wojny i okupacji, dając wartości wychowawcze i poznawcze. Tworzą szansę ich wykorzystania w działalności publicznej.

Godny podkreślenia jest fakt szczególnych zasług wydawnictwa Lubelskiego w udostępnieniu szerokim kręgom czytelniczym tak różnaitiej w formie lektury historycznej, w której polsko-radzieckie braterstwo broni właśnie na Lubelszczyźnie znalazło wielostronne odbicie. Prezentowanie wartościowej tradycji jest jednym z zadań społecznych historiografii, o czym informuje ten okolicznościowy — w rocznicę Wielkiego Października — przegląd bibliograficzny.

Mieczysław Wieliczko

KPZR, ZSRR i stosunki polsko-radzieckie (Najnowsze publikacje książkowe w Polsce)

Dorobek teoretyczny rosyjskiego oraz radzieckiego ruchu robotniczego i komunistycznego, a następnie zwycięstwo rewolucji socjalistycznej i rozwój Związku Radzieckiego od dziesięcioleci wywierały głęboki wpływ na kształtowanie się ruchu robotniczego w Polsce, narastanie rewolucji, jej zwycięstwo po drugiej wojnie światowej i na budownictwo socjalizmu w Polsce Ludowej. Z bogatej skarbnicy myśli leninowskiej i wszechstronnych doświadczeń pierwszego na świecie państwa socjalistycznego czerpie cenne nauki Polska Zjednoczona Partia Robotnicza w procesie kształtowania rozwiniętego społeczeństwa socjalistycznego, w codziennej praktyce życia politycznego naszego kraju.

Wraz ze zwycięstwem władzy ludowej w Polsce zainteresowanie partią leninowską i problematyką Związku Radzieckiego wyszło z kręgu ruchu komunistycznego oraz z postępowych nurtów w ruchu socjalistycznym, ludowym i demokratycznym, stając się obecnie udziałem całego społeczeństwa polskiego, jego wszystkich grup społeczno-zawodowych i wiekowych. Wychodząc naprzeciw tym zainteresowaniom i zarazem kształtując je, rozszerzając i wzbogacając o treści głębsze, nauki społeczne w Polsce rozwijają wszechstronne badania dotyczące partii, państwa, społeczeństwa radzieckiego i stosunków polsko-radzieckich. Towarzyszy im stały wzrost publikacji własnych i przekładów na rynku księgarskim. Charakterystycznym i ze

wszech miar pożądanym zjawiskiem w dorobku edytorskim ostatnich lat jest wzrost opracowań naukowych i popularnonaukowych, będących wynikiem współpracy ośrodków naukowych i poszczególnych naukowców radzieckich i polskich¹.

W dziale klasyków marksizmu-leninizmu szczególne miejsce zajęły wydane ostatnio prace Włodzimierza I. Lenina. W 1975 r. „Książka i Wiedza” zamknęła tomem czterdziestym piątym polską edycję *Dzieł* zebranych Lenina, opartą na czwartym wydaniu radzieckim². 815 zawartych w tomie dokumentów stanowi uzupełnienie prac opublikowanych w tomach 31—33 i 35—36, dotyczących okresu pokojowego budownictwa socjalizmu w Kraju Rad po zwycięstwie nad interwentami i kontrrewolucją wewnętrzną. W porządku chronologicznym zostały opublikowane listy, notatki, telegramy i telefonogramy napisane lub podyktowane przez Lenina w okresie od listopada 1920 do marca 1923 r. Całość tomu stanowi odbicie wszechstronnej działalności przywódcy rewolucji rosyjskiej w pionierskim i niezwykle trudnym okresie kształtowania zrębów nowego społeczeństwa. W bogatym i różnorodnym materiale teoria marksistowsko-leninowska oraz praktyka życia społeczno-politycznego państwa socjalistycznego znajduje tu nieprzemijające wartości zarówno historyczne, jak też wciąż żywe i aktualne, dotyczące form i metod pracy partii i rządu, polityki kadrowej, głównych kierunków polityki zagranicznej, roli techniki i nauki w budownictwie socjalizmu.

Zwartą grupę problemową stanowi wybór podstawowych prac W. I. Lenina dotyczących partii: *O normach życia partyjnego i zasadach partyjnego kierownictwa*³. We wstępie książki Juliusz Waclawek pisze: „Na podstawie zawartych w tym tomie artykułów, przemówień, listów, fragmentów z *Dzieł* Lenina można dokładnie prześledzić, jak rozumiał on rolę partii robotniczej, na jakich zasadach ją budował, jak rozwiązywał różnorodne problemy życia wewnątrzpartyjnego, na jakich normach starał się je oprzeć, jak — już w gorącym okresie po zdobyciu władzy — określał metody wypracowywania politycznego kursu partii, jej stosunki ze związkami zawodowymi, z aparatem państwowym, jej zadania oraz formy i metody rozwiązywania problemów budownictwa gospodarczego, kulturalnego, kierowania państwem i organizacjami społecznymi” (s. 5).

Zawarte w wyborze prace są cennym źródłem inspiracji dla twórczych poszukiwań i rozwiązań dnia dzisiejszego. Książka ma układ chronologiczny: otwiera ją fragment pracy *Co to są „przyjaciele ludu” i jak wojują oni przeciwko socjaldemokratom*, napisanej przez Lenina w roku 1894, zamyka zaś znany artykuł *Lepiej mniej, ale lepiej* napisany 2 marca 1923 r. i będący jedną z tych prac Lenina, w których ujęty został wielki plan budowy socjalizmu w ZSRR. Wybór uzupełniają obszerne przypisy.

W literaturze społeczno-politycznej okresu Polski Ludowej poświęcono setki opracowań myśli Lenina, jego działalności, związkom z polskim ruchem robotniczym. Prowadzone z miesłabnącym zainteresowaniem dalsze badania historyków, prawników, socjologów, filozofów i przedstawicieli innych dyscyplin naukowych oraz całych instytutów problematyki leninizmu, w nowych warunkach historycznych i na wyższym etapie budowy socjalizmu i rozwoju międzynarodowego ruchu robotniczego potwierdzają żywotność fundamentalnych praw i uogólnień sformułowanych

¹ W wyniku współpracy UMCS i uczelni wyższych ZSRR opublikowano dotychczas m.in.: *Idee Lenina — źródło przyjaźni narodów (W 100-lecie urodzin W. I. Lenina)*, UMCS 1970; *W setną rocznicę urodzin W. I. Lenina. Referaty z sesji naukowej UMCS*, UMCS 1970; *Marksistowsko-leninowskie wychowanie studentów. Z doświadczeń uniwersytetów lubelskiego i lwowskiego*, Lublin PRL, Lwów ZSRR, UMCS 1976 (Lwów 1976 w języku rosyjskim).

² W. I. Lenin, *Dzieła*, t. 45, Warszawa 1975, s. 714.

przez W. I. Lenina, odkrywają nowe treści i nie znane karty działalności przywódcy ruchu komunistycznego. Potwierdza tę prawdę praca zbiorowa *Idee Lenina a międzynarodowy ruch robotniczy*⁴. Z tym większą satysfakcją sygnalizujemy książkę, że zawiera materiały z konferencji poświęconej pięćdziesiątej rocznicy śmierci W. I. Lenina, zorganizowanej w Warszawie z inicjatywy polskich członków Stałej Komisji Współpracy Wielostronnej Akademii Nauk Krajów Socjalistycznych i Wyższej Szkoły Nauk Społecznych przy KC PZPR, a obok naukowców polskich udział w niej wzięli naukowcy ze Związku Radzieckiego, Bułgarii, Czechosłowacji, Mongolii, NRD, Rumunii i Węgier. Dzięki współpracy naukowców przedstawione w książce materiały zawierają wielostronną ocenę wpływu idei Lenina na teorię i praktykę współczesnego międzynarodowego ruchu komunistycznego i robotniczego. Stanowią one cenny materiał do badań nad ruchem robotniczym.

Duży dorobek edytorski, zróżnicowany pod względem charakteru publikacji, treści, wydawcy i czytelnika, dotyczy historii i dnia dzisiejszego Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego i Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. Te liczne publikacje wychodzą naprzeciw zapotrzebowaniu ideologii i polityki, nauki i szerokich kręgów społeczeństwa polskiego, dając obraz i analizę historycznych doświadczeń KPZR i ZSRR, aktualnej sytuacji i roli Związku Radzieckiego w świecie.

Wśród wydawnictw źródłowych dotyczących tej problematyki chcemy zwrócić uwagę czytelnika na podstawowe dokumenty XXV Zjazdu KPZR⁵. Zamieszczono tam teksty przemówień, referatu sprawozdawczego KC KPZR i uchwały XXV Zjazdu: *Główne kierunki rozwoju gospodarki narodowej ZSRR na lata 1976—1980*. Ponadto podany został skład wybranych władz partii. Dokumenty poprzedzone zostały informacją o przebiegu Zjazdu, liczbie uczestniczących w nim delegatów oraz delegacji zagranicznych.

Cenną pozycję stanowi zbiór dokumentów *Problemy działalności ideologicznej KPZR*⁶, zawierający uchwały i rezolucje XXIII i XXIV Zjazdu KPZR oraz uchwały KC KPZR z lat 1965—1972. Treść publikacji zawarta jest w czterech grupach problemowych: uchwały KPZR i posiedzeń plenarnych KC KPZR; zagadnienia propagandy i agitacji; problemy nauki i kultury; zagadnienia prasy, wydawnictw, radia i telewizji. Przedstawione dokumenty odzwierciedlają ogromną pracę KPZR w dziedzinie komunistycznego wychowania ludzi pracy, kształtowania nowego człowieka społeczeństwa komunistycznego, poszukiwania i doskonalenia różnych form działalności ideologicznej partii.

Osiągnięcia polityki zagranicznej ZSRR i bogaty materiał do analizy stosunków międzynarodowych znajdzie czytelnik w przemówieniach i artykułach I Sekretarza KC KPZR L. Breżniewa⁷. Leonid Breżniew wniósł wielki osobisty wkład w dzieło utrwalania pokoju i współpracy narodów, w realizację programu pokoju sformułowanego na XXIV i XXV Zjeździe KPZR. Poważne osiągnięcia narodu radzieckiego w budownictwie socjalizmu i rozwoju gospodarki, w zakresie poprawy warunków życia ludności, w dziedzinie nauki i kultury po 1964 r. były dodatkowym czynnikiem ogromnego wzrostu autorytetu Związku Radzieckiego na arenie między-

³ W. I. Lenin, *O normach życia partyjnego i zasadach partyjnego kierownictwa*, Warszawa 1975, 534 s.

⁴ *Idee Lenina a międzynarodowy ruch robotniczy*. Praca zbiorowa pod red. Adama Koseskiego, Warszawa 1975, 224 s.

⁵ *XXV Zjazd Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego. Podstawowe dokumenty*, Warszawa 1976, 351 s.

⁶ *Problemy działalności ideologicznej KPZR. Zbiór dokumentów*, Warszawa 1976, 496 s.

⁷ L. Breżniew, *Polityka zagraniczna KPZR i państwa radzieckiego. Przemówienia i artykuły 1964—1976*, Warszawa 1976, s. 1037.

narodowej. W prezentowanym wyborze przemówień, artykułów, wystąpień i wywiadów z lat 1964—1976 znajdujemy zarówno wnikliwą analizę aktualnych problemów międzynarodowych, jak też twórcze rozwinięcie podstawowych zasad leninowskiej linii polityki zagranicznej KPZR w nowym układzie stosunków międzynarodowych.

Wśród opracowań dotyczących KPZR czołowe miejsce zajmuje kolejna, druga księga czwartego tomu *Historii KPZR*⁸, poświęcona okresowi lat 1929—1937. Znajdujemy w niej omówienie polityki zagranicznej Związku Radzieckiego w latach 1929—1933, początek rozwiniętej ofensywy socjalizmu, problematykę XVI i XVII Zjazdu partii. Obok zagadnień uprzemysłowienia, kolektywizacji i innych dziedzin życia państwowego książka ukazuje stale rosnącą kierowniczą rolę KPZR, a także procesy, jakie się w partii dokonywały: przede wszystkim w zakresie doskonalenia sprawności działania jej instancji i organizacji.

W zwięzły sposób rewolucyjną działalność KPZR ilustruje *Zarys historii Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego*⁹, gdzie obok historii i roli KPZR w życiu kraju ukazano historyczne znaczenie doświadczeń tej partii dla międzynarodowego ruchu robotniczego.

Z najnowszych prac naukowców polskich dotyczących KPZR i ZSRR na szczególną uwagę zasługuje opracowanie *Historyczne doświadczenia KPZR i ZSRR*¹⁰. Wartość książki podnosi sposób opracowania. Autorzy nie poszli bowiem utartą drogą wyliczania i omawiania doświadczeń radzieckich, ale obrali bardziej ambitną koncepcję, przedstawiając na szerokim tle historycznym główne osiągnięcia KPZR i ZSRR w dziele budownictwa socjalistycznego. W analizie zagadnień zastosowano metodę historyczną i socjologiczną. Trzymając się zasady historyzmu, autorzy dali pierwszeństwo socjologicznemu opisowi zjawisk, co pozwoliło na pełniejsze i gruntowniejsze naświetlenie problematyki. Całość książki podzielona jest na dziewięć rozdziałów: *Rewolucja Październikowa i budownictwo socjalizmu w ZSRR; Gospodarka radziecka w warunkach rozwiniętego społeczeństwa socjalistycznego; Struktura klasowa społeczeństwa radzieckiego; Stosunki narodowe w Związku Radzieckim; Polityczna organizacja społeczeństwa radzieckiego; Kierownicza rola KPZR w społeczeństwie radzieckim; Problemy kultury i wychowania komunistycznego; Rola ZSRR i KPZR w walce o pokój i odprężenie w stosunkach międzynarodowych; Przyjaźń i współpraca Polski i Związku Radzieckiego*. Książka uzupełniona jest poza tym zestawem czterokolorowych wykresów, ilustrujących plastycznie niektóre omawiane w niej zagadnienia.

Dzieje ZSRR ujęte od strony kształtowania się narodu radzieckiego ukazuje monografia opracowana przez zespół autorów z Instytutu Marksizmu-Leninizmu przy KC KPZR pt. *ZSRR państwo wielonarodowe*¹¹. Oparte na bogatej bazie źródłowej opracowanie przedstawia ogólny zarys historii powstania i rozwoju wielonarodowego państwa radzieckiego, ukazuje główne formy i metody kierowania przez leninowską partię procesami narodowymi i internacjonalistycznymi oraz wagę płynących stąd doświadczeń dla każdego narodu i narodowości, znaczenie przyjaźni i współpracy narodów w budowie socjalizmu i komunizmu.

⁸ *Historia Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego*. T. 4. *Partia komunistyczna w walce o zbudowanie socjalizmu w ZSRR. 1921—1937*. Ks. z (1929—1937), Warszawa 1975, 608 s.

⁹ *Zarys historii Komunistycznej Partii Związku Radzieckiego*. Praca zbiorowa, Warszawa 1975, 410 s.

¹⁰ *Historyczne doświadczenia KPZR i ZSRR* pod red. T. Ładyki, oprac. J. Ciepielewski, J. W. Gołębiowski, T. Ładyka, Warszawa 1975, 303 s.

¹¹ *ZSRR państwo wielonarodowe*, Warszawa 1975, 562 s.

W pierwszej części pracy dokonano analizy procesu kształtowania się struktury narodowościowej i struktury organów władzy państwowej od zwycięstwa Rewolucji Październikowej do czasów współczesnych. Autorzy dokonali podziału faz rozwojowych ZSRR na cztery okresy, zamykające się w latach 1917—1922, 1923—1936, 1937—1958, 1959 — do chwili obecnej. W pierwszym okresie ukazano cztery etapy kształtowania się ZSRR. Od października 1917 do połowy 1918 r. zostały przyjęte najważniejsze akty państwowe, które zniósł uświęcony przez ustrój burżuazyjny system ucisku narodowego i społecznego mas pracujących różnych narodowości. Podstawowe znaczenie na tym etapie miał III Ogólnorosyjski Zjazd Rad, który — jak stwierdził Lenin — „...otworzył nową epokę historii powszechnej”, ponieważ zatwierdzał ostatecznie „nowy ustrój państwowy socjalistycznej Republiki Radzieckiej jako federacji wolnych republik różnych narodów zamieszkujących Rosję”¹². Na drugim etapie — od połowy 1918 do 1920 r. — podstawowym zadaniem było umocnienie współpracy narodów radzieckich, która w warunkach wojny domowej i zbrojnej interwencji państw obcych przybrała formę sojuszu wojskowego. Trzeci etap zjednoczeniowy przypadł na lata 1920—do połowy 1921, kiedy sojusz wojskowy uzupełniły sojusze gospodarcze i dyplomatyczne. Prowadziło to do zacieśnienia więzi między poszczególnymi republikami radzieckimi. W czwartym etapie, trwającym do końca 1922 r., został ostatecznie ustalony kształt państwowy zjednoczenia, jako dobrowolnej federacji niezależnych republik radzieckich w postaci ZSRR.

W drugim okresie kształtowania się narodowości ZSRR (1922—1936) zrealizowano nakreślony przez partię leninowską program budowy socjalizmu, przewyżczono zacofanie gospodarcze i kulturalne narodów, wyrównano poziom ich rozwoju oraz zagwarantowano rzeczywistą równość.

W trzecim okresie (1937—1958) charakterystyczną cechą była walka partii komunistycznej o ostateczne zwycięstwo socjalizmu, o dalszy wzrost gospodarczy i wzrost potencjału obronnego ZSRR. „Pozwoliło to związkowym republikom radzieckim — jak piszą autorzy — nie tylko na zachowanie narodowej niezależności podczas ciężkiej próby lat Wielkiej Wojny Narodowej, na rozgromienie niemieckiego faszystwu i japońskiego militarystu, ale i na zaprezentowanie całemu światu swej niepodważalnej jedności oraz wyższości społecznego i państwowego ustroju” (s. 118—119). Po XX Zjeździe KPZR zostały zwiększone prawa republik związkowych w dziedzinie gospodarczej, państwowej i kulturalnej, ukształtowała się nowa historycznie wspólnota ludzka — naród radziecki.

Okres piąty — zapoczątkowany w 1959 r. i trwający obecnie — związany jest z przystąpieniem społeczeństwa radzieckiego do budowy komunizmu. Na tym etapie — jak stwierdza się w pracy — „Istotne znaczenie dla powstania w perspektywie historycznej jednego narodu ma fakt powstania w Kraju Rad nowej historycznie wspólnoty ludzi — narodu radzieckiego, który jest odbiciem nowych, harmonijnych stosunków pomiędzy klasami i grupami społecznymi, narodami i narodowościami, układów współpracy i przyjaźni. Związek Radziecki, będąc federacją republik związkowych, jest zarazem wspólną ojczyzną wszystkich ludzi radzieckich, niezależnie od ich narodowości, jest formą państwa, które wyraża internacjonalizm narodów radzieckich. Dlatego też umacnianie ZSRR prowadzi do ugruntowania internacjonalistycznego charakteru narodu radzieckiego” (s. 122—123).

W drugiej części pracy zostały omówione problemy rozwoju kwestii narodowej we wszystkich republikach ZSRR.

Ciekawe dwa ostatnie rozdziały, syntetyzujące problematykę pracy, dotyczą roz-

¹² W. I. Lenin, *Trzeci Ogólnorosyjski Zjazd Rad Delegatów Robotniczych, Żołnierskich i Chłopskich* [w:] *Dziela*, t. 26, Warszawa 1953, s. 486.

ważań nad formowaniem się nowej historycznej wspólnoty ludzkiej, jaką jest naród radziecki, oraz międzynarodowego znaczenia doświadczeń KPZR w rozwiązywaniu kwestii narodowej. Doświadczenia te nabierają tym większej wagi w obecnym okresie światowego ruchu wyzwolenczego, kiedy kwestie narodowe i kształtowanie się nowych państw stanowi jeden z podstawowych problemów krajów postkolonialnych. Z tego m.in. względu poświęciliśmy tej pozycji wydawniczej nieco więcej miejsca.

Z historią i współczesnością Związku Radzieckiego masowego odbiorcę zapoznają dwie pozycje książkowe Krajowej Agencji Wydawniczej. Jedna z nich — *Kraj dwóch kontynentów* — to pierwszy tom sześciotomowej monografii o charakterze popularnonaukowym ZSRR — *dziś i jutro*, stanowiącej bogaty wybór interesujących wiadomości o obecnym życiu Związku Radzieckiego, uwzględniający wszystkie zasadnicze problemy związane z socjalistycznymi przeobrażeniami i osiągnięciami tego kraju. Zakończenie całości publikacji przewidziane jest na rok 1977, w sześćdziesiątą rocznicę Rewolucji Październikowej¹³. W pierwszym tomie znalazły się ogólne dane o Związku Radzieckim i w tym sensie tom stanowi jak gdyby wprowadzenie do całości wydawnictwa. Zawiera ogólną charakterystykę ZSRR, omówienie warunków naturalnych, problematyki demograficznej, charakterystykę gospodarki, ustroju państwowego i podziału polityczno-administracyjnego. Książka jest bogato ilustrowana.

Podobny charakter ma książka *U przyjaciół. ZSRR*¹⁴. Dziesięcioosobowy zespół autorski ukazuje w niej w popularnej formie historię ZSRR, osiągnięcia ekonomiczne, dorobek w dziedzinie kultury, oświaty i nauki, sportu oraz na arenie międzynarodowej. Książkę kończy rozdział Z. Romanowskiego *Sojusz prawdziwie braterski*, omawiający stosunki polsko-radzieckie we wszystkich płaszczyznach życia państwowego i partyjnego. Zamieszczony aneks prezentuje w encyklopedycznym skrócie poszczególne republiki ZSRR.

Krótki przegląd wybranych publikacji z lat 1975—1976, dotyczących KPZR i ZSRR chcemy zakończyć prezentacją wydawnictwa „Książka i Wiedza” ZSRR — *Polska: przyjaźń, współpraca, pomoc wzajemna*¹⁵. Jest to zbiór materiałów z międzynarodowej konferencji naukowej odbytej w Moskwie w dniach 24—25 kwietnia 1975 r. Udział w niej wzięli przedstawiciele kierownictw partyjnych, działacze związków zawodowych, reprezentanci świata kultury oraz wybitni uczeni: filozofowie, ekonomiści, prawnicy i historycy ZSRR i PRL. Zamieszczone w pracy referaty ujmują szeroki krąg zagadnień z zakresu radziecko-polskiej współpracy, maświatlają zarówno jej podstawowe czynniki, jak również dalsze perspektywy rozwoju w dziedzinie politycznej, naukowej i kulturalnej. Ukazano rolę i zadania współpracy polsko-radzieckiej w rozwiązywaniu podstawowych problemów socjalistycznego i komunistycznego budownictwa. 29 przemówień i referatów zamieszczonych w zbiorze ukazuje kształtowanie się i pogłębianie idei przyjaźni i współpracy bratnich narodów w zakresie polityki zagranicznej, integracji ekonomicznej, współpracy naukowo-technicznej, w dziedzinie nauk społecznych, w tradycji rewolucyjnej, we współpracy związków zawodowych, organizacji młodzieżowych i spółdzielczych. W kilku

¹³ *Kraj dwóch kontynentów*, Warszawa 1976, 323 s. Następne tomy edycji to: *Nowa historyczna wspólnota ludzi; Na progu dziesiątej pięciolatki; Oświata, nauka, kultura, sport, turystyka; Pod kierownictwem KPZR; Sojusz braterski*.

¹⁴ *U przyjaciół. ZSRR*, Warszawa 1975, 247 s.

¹⁵ *ZSRR — Polska: przyjaźń, współpraca, pomoc wzajemna. Materiały konferencji naukowej poświęconej 30-leciu Układu o Przyjaźni, Pomocy Wzajemnej i Współpracy Powojennej pomiędzy ZSRR i PRL* pod red. naukową H. Chołajaja i I. Dudinskiego, Warszawa 1976, 507 s.

wystąpieniach ukazano związki i wzajemne oddziaływanie w dziedzinie oświaty i kultury, pogłębiania współpracy między bliźniaczymi rejonami ZSRR i Polski, miastami-pobratymcami itp.

Przedstawiony w zbiorze materiał w pełni potwierdza słowa wypowiedziane przez K. F. Katuszewa na Konferencji, że „Idee przyjaźni, współpracy i pomocy wzajemnej — będące podstawą układu radziecko-polskiego — przekształciły się w olbrzymią materialną i duchową siłę, która pozwala nam kontynuować dzieło budownictwa socjalistycznego i komunistycznego” (s. 12).

Edward Olszewski

**Rozalia Jermołajewa, Aleksander Manusiewicz:
Lenin a polski ruch robotniczy. Przekład Wilhelm Mensz.**

Warszawa 1976, ss. 583

O żadnym z oddziałów międzynarodowego ruchu robotniczego Lenin nie pisał tak dużo, szczegółowo, systematycznie i wszechstronnie jak o polskiej klasie robotniczej. Wystarczy powiedzieć, że tylko podstawowe jego prace dotyczące Polski i polskiego ruchu robotniczego stanowią cały obszerny tom wydany w Polsce w 1954 r.¹

Stąd też temat: Lenin i polski ruch robotniczy, już dawno przyciągał uwagę tak polskich, jak i radzieckich historyków². Zajmowano się jednak tylko niektórymi aspektami tego zagadnienia bądź też ograniczano się do pewnego wycinka chronologicznego. Brak natomiast było pracy, która ujmowałaby całość stosunków Lenina z polskim ruchem robotniczym. Luka ta została w pewnej mierze wypełniona dzięki ukazaniu się w 1971 r. monografii Rozalii Jermołajewej i Aleksandra Manusiewicza: *Lenin i polskie raboczeje dwiżenije*³. Obecnie ukazał się polski przekład tej cennej pozycji dokonany przez Wilhelma Mensza.

¹ *Lenin o Polsce i polskim ruchu robotniczym. Artykuły, przemówienia, dokumenty, listy*, Warszawa 1954.

² O niektórych aspektach tego szerokiego problemu pisali m. in. W. Najdus, *Lenin w Polsce*, Warszawa 1953; te jż e, *Lenin i Krupskaja w Krakowskim Związku Pomocy dla więźniów politycznych*, Kraków 1965; te jż e, *SDKPiL i SDPRR. 1893—1907*, Warszawa 1973; J. Sieradzki, *Polskie lata Lenina*, Warszawa 1960; te go ż, *Białowieża i Mikaszewicze. Mity i prawdy*, Warszawa 1959; H. Jabłoński, *Rewolucja Październikowa a sprawa niepodległości Polski*, Warszawa 1967; F. Tych, *PPS-Lewica 1914—1918*, Warszawa 1960. W Związku Radzieckim natomiast zagadnieniem tym zajmowali się: R. A. Jermołajewa, *Lenin i polskaja riewolucyjnaja socjal-diemokratija w 1912—1914 godach*, „Nowaja i Nowiejszaja Istorija” 1960, nr 3; te jż e, *Iz istorii russko-polskich rewolucyjnych swjaziej (1893—1906 gg.)*, „Woprosy Istorii KPSS” 1963, nr 2; te jż e, *Lenin a rewolucjonisci polscy na zesłaniu*, „Z pola walki” 1968, nr 2; A. R. Manusiewicz, *Leninowska „Iskra” a polski ruch robotniczy*, „Z pola walki” 1962, nr 3; te go ż, *Lenin a polska socjaldemokracja w latach 1912—1914*, „Z pola walki” 1970, nr 1; A. G. Szewielew, *Brat-skoje sotrudnicestwo polskich socjaldemokratow s bolszewikami w 1903—1910 gg.*, Kijów 1966. Ponadto pisali na ten temat: I. I. Bieljakiewicz, J. I. Makarenko i inni. Szereg prac ukazało się też zarówno w Polsce, jak i w ZSRR w związku z 100 rocznicą urodzin Lenina oraz 50 rocznicą utworzenia ZSRR.

³ R. A. Jermołajewa, A. R. Manusiewicz, *Lenin i polskie raboczeje dwiżenije*, Moskwa 1971.